

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

УДК 37.013.2.

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15768197>

Теоретичні підстави проєктування освітнього середовища: характеристики, підходи, принципи

Іодковський Павло Юрійович

аспірант кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна,
iodkovskiy19971005@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4097-0586>

Прийнято: 19.05.2025 | Опубліковано: 29.05.2025

***Анотація.** Стаття присвячена вивченню теоретичних підстав проєктування освітнього середовища, з'ясування його основних характеристик, а також відбір підходів та принципів щодо проєктної діяльності.*

Сучасна парадигма вищої освіти орієнтує педагогічне співтовариство на створення й ефективне використання професійно орієнтованого освітнього середовища, що є сьогодні актуальним. У педагогічній літературі поняття «освітнє середовище» трактується як багаторівнева система умов (соціально-педагогічних, психолого-дидактичних, організаційно-педагогічних) та оптимальних параметрів, що забезпечують освітню діяльність в цільовому, змістовному, процесуальному, результативному та ресурсному аспектах. З'ясовано, що проєктування

освітнього середовища – це організована система діяльності зі здійснення комплексних досліджень і проєктних розробок, що забезпечують розвиток і саморозвиток освіти як форми суспільної практики, яка дозволяє задовольняти потреби людини й суспільства в освіті, а також потреби самих освітніх систем. Вивчення думок вітчизняних та зарубіжних дослідників проблематики освітнього середовища дозволяє визначити, що до основних характеристик освітнього середовища відносяться: цілеспрямованість, відкритість, адаптивність, насиченість, структурованість, інтегративність, варіативність. Основними підходами при проєктуванні освітнього середовища є: системний, синергетичний, діяльнісний, аксіологічний, а також інноваційності процесів в освіті. При проєктуванні освітнього середовища доцільно спиратися на принципи: прогностичної спрямованості; розвиваючого впливу; мотивації проєктувальної діяльності; активної позиції здобувачів освіти; безперервності й циклічності освітнього середовища; комплексного підходу до проєктування; багатомірності.

В ході дослідження було здійснено аналіз філософської літератури, а також психолого-педагогічних джерел. Вивчались нормативно-правові акти, відповідна методична література. Узагальнення та систематизація отриманих результатів дозволили досягти поставленої мети.

Результати дослідження можуть бути використані для виявлення та теоретичного обґрунтування педагогічних умов навчання здобувачів педагогічної освіти проєктуванню дуального освітнього середовища.

Ключові слова: *теоретичні підстави, проєктування, освітнє середовище, характеристики, принципи, підходи.*

Theoretical bases of design of the educational environment: characteristics, approaches, principles

Pavlo Iodkovskiy

PhD student of the Department of Pedagogy, Methods and Management of Education V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: iodkovskiy19971005@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4097-0586>

***Abstract.** Article is devoted to studying of theoretical bases of design of the educational environment, clarification of its main characteristics and also selection of the approaches and the principles concerning design activity.*

The modern paradigm of the higher education focuses pedagogical community on creation and effective use of professionally focused educational environment that is relevant today. In pedagogical literature the concept "educational environment" is treated as the multilevel system of conditions (social and pedagogical, psikhologo-didactic, organizational and pedagogical) that optimum parameters which provide educational activity in target, substantial, procedural, productive and resource aspects. It is found out that design educational environments is an organized system of activity from implementation of complex researches and design developments which provide development and self-development of education as forms of public practice which allows to satisfy needs of the person and society for education and also needs of educational systems. Studying of opinions of domestic and foreign researchers of a perspective of the educational environment allows to define that treat the main characteristics of the educational environment: commitment, openness, adaptability, saturation, structure, integrity, variability. The main approaches at design of the educational environment are: system, synergetic, activity, axiological and also innovation of

processes in education. At design of the educational environment it is expedient to rely on the principles: predictive orientation; the developing influence; motivations of design activity; active position of applicants of education; continuity and recurrence of the educational environment; an integrated approach to design; multidimensionalities.

During the research the analysis of philosophical literature and also psychology and pedagogical sources was carried out. Normative legal acts, the corresponding methodical literature were studied. Generalization and systematization of the received results allowed to achieve a goal.

Results of a research can be used for identification and theoretical justification of pedagogical conditions of training in applicants of pedagogical education in design of the dual educational environment.

***Keywords:** theoretical bases, design, educational environment, characteristics, principles, approaches.*

Постановка проблеми. Удосконалювання системи вищої освіти і реалізація заходів щодо впровадження стандартів педагогічної освіти актуалізують проблему розробки моделей підготовки педагогічних кадрів.

Сьогодні для здійснення професійної діяльності майбутній педагог повинен знати складності майбутньої професійно-педагогічної діяльності, її теоретичні основи, володіти практикою формування професійних компетентностей на основі урахування закономірностей психології й професійної педагогіки, уміти застосовувати інформаційні технології, використовувати сучасне устаткування. Підвищується актуальність співвіднесення застосовуваних у цей час підходів до підготовки педагогів професійного навчання з вимогами, викладеними у державних стандартах педагогічної освіти. Забезпечити зазначені вимоги дозволяє інтегрований

підхід до організації процесу навчання, де суттєве значення має проектування освітнього середовища.

Актуальність проблематики проектування освітнього середовища на соціально-педагогічному рівні обумовлена соціальним замовленням суспільства, потребами ринку праці й вимогами вітчизняної економіки, що розбудовується. Інноваційні технології виробництва, нові виробничі відносини не тільки ставлять підвищені вимоги до рівня кваліфікації робітників і фахівців середньої ланки, але й неминуче ведуть до зміни структури й змісту підготовки педагогів.

На науково-теоретичному рівні актуальність проектування освітнього середовища визначається необхідністю пошуку науково-методологічних підходів до організації підготовки педагогів. Особливе значення ця проблема здобуває у зв'язку з постійним підвищенням значимості професійних знань, настільки необхідних для розвитку професійно-педагогічної культури майбутніх педагогів. Їхнє формування становить основу професійного виховання і є однією з найважливіших умов комфортного життєзабезпечення в майбутньому. На науково-методичному рівні така актуальність визначається необхідністю обґрунтування комплексу теоретичних підстав, що сприяють ефективній реалізації підходів та принципів до проектування освітнього середовища.

При побудові освітнього середовища педагогічних закладів освіти перевага, як правило, віддається діяльнісному підходу. Він дозволяє організовувати навчально-професійну, науково-дослідну, освітньо-проектувальну, організаційно-технологічну діяльність майбутнього педагога відповідно до особливостей його життєдіяльності (спрямованість інтересів, життєві плани, ціннісні орієнтації тощо). Використання діялісного підходу при реалізації освітніх програм дає можливість, з одного боку, забезпечити побудову індивідуальної професійної, кар'єрної й особистісної траєкторії, з

іншого боку, забезпечити якість підготовки майбутніх педагогів за рахунок підвищення їх кваліфікаційного рівня. Зміст освітньої програми може бути скоректований відповідно до мінливих запитів споживача й за рахунок майстерності педагога, здатного відібрати потрібний зміст, застосувати оптимальні методи й засоби навчання відповідно до програми й поставлених освітніх завдань. Майстерність педагога полягає в умінні поєднувати все краще, що накопичене у вітчизняній і закордонній педагогіці минулих років, з науково обґрунтованими знаннями й професійним досвідом.

В сучасних умовах проєктування основних професійних освітніх програм спрямовано на вирішення двох важливих завдань: оптимізацію освітнього процесу й побудову індивідуальних освітніх траєкторій. Ефективно вирішити ці завдання може навчання здобувачів педагогічної освіти проєктуванню освітнього середовища. Однак, з цього приводу можна відзначити певну низку суперечностей, що існують в теорії та практиці такого навчання, а саме між:

- необхідністю чіткого та єдиного розуміння педагогами й здобувачами освіти поняття «освітнє середовище» та його відсутності у практиці педагогічної та будь-якої іншої професійної освіти;

- знанням принципів та підходів до процесу проєктування освітнього середовища у закладі освіти та неповнотою або повною відсутністю таких знань;

- однозначним розумінням та трактуванням педагогами й здобувачами освіти теоретичних підстав проєктування освітнього середовища й відсутністю єдиних підходів до такого розуміння та трактування у реальній практиці.

Таким чином, можна констатувати наявність проблеми, що полягає у необхідності наявності чітких теоретичних підстав та їх знання педагогами й

здобувачами освіти, з одного боку, й розмитістю таких підстав, їхньою неоднозначністю, з іншого. Саме на її вирішення і спрямована стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблематики освітнього середовища досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Так, теоретичні засади формування освітнього середовища розглядали: І. Ахновська [1], Bratko M. [2], C.J. Chen [3]. Дефініцію і сутнісне наповнення поняття «освітнє середовище» вивчали: О. Петренко [4], М. Починкова [5]. Питанням проектування освітнього середовища присвятили свої праці: Н. Беляєва, О. Зацерковна, М. Ребрина [6], Н. Брюханова [7], А. Колосок, С. Буднік [8], О. Тонне [9], С. Трубачева, О. Мушка [10], N. Balyk, G. Shmyger, Ya. Vasylenko, V. Oleksiuk [11], M. Bratko [2], O. Lavrentieva, R. Horbatiuk, L. Skripnik, O. Kuchma, V. Penia, M. Pahuta [12], R. Musurmonov, M. Musurmonova [13]. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості педагогічного працівника і здобувача освіти було розглянуто К. Філіпчук [14] й О. Цюняк [15].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Вивчення теоретичних підстав проектування освітнього середовища, що передбачає з'ясування його основних характеристик, а також відбір підходів та принципів щодо проєктної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна парадигма вищої освіти орієнтує педагогічне співтовариство на забезпечення варіативності освітніх систем і закладів освіти, гнучкості й динамічності освітнього процесу в вишах, його адаптивності до соціально-економічних умов, запитів населення й роботодавців. На тлі розвитку нових підходів до змісту вищої освіти проблематика, пов'язана зі створенням і ефективним використанням професійно орієнтованого освітнього середовища, є досить актуальною. І цьому є об'єктивне пояснення: професійно орієнтоване освітнє середовище підсилює професійно-педагогічний потенціал освітнього процесу за рахунок

інтеграції та кооперації інформаційних, інноваційних, методичних, кадрових, матеріально-технічних і фінансових ресурсів.

У загальному розумінні освітнє середовище визначається як система умов і можливостей для професійного й особистісного розвитку здобувачів освіти при освоєнні ними освітніх програм у закладі освіти. Інколи, в спеціальній літературі, як синоніми поняття «освітнє середовище» використовуються також поняття «освітнє поле» і «освітній простір». З цього приводу можна зазначити, що під освітнім полем, як правило, розуміється співтовариство людей, соціальних груп, інститутів, об'єднаних з метою розвитку освіти, що дозволяє врахувати всю сукупність суб'єктів, задіяних у формуванні освітнього поля.

Сучасні тенденції у вищій освіті ведуть до розширення освітнього поля, реалізації інтеграційних тенденцій у європейській освіті, формування єдиного освітнього простору, що включає в себе: організацію трьохрівневої системи вищої освіти (бакалаврат, магістратура, аспірантура); розвиток обміну фахівцями у світовому масштабі, що вимагає порівнянності ступенів, додатків до дипломів із вказівкою спрямованості підготовки, вивчених курсів і кількості кредитних годин; розгляд кредитної системи як сприятливої підвищенню студентської мобільності; встановлення загальносвітових критеріїв якості освіти; розгляд «європейського компонента» як необхідної структурної частини освіти в інших країнах.

З філософської точки зору, освітній простір – це об'єктивний світ, сукупність об'єктів, що мають відношення до освіти та створюють, наповнюють цей простір. Одночасно, освітній простір – предмет суб'єктивної діяльності, що полягає в сприйнятті суб'єктами простору та їх впливі на нього. Таким чином, освітній простір є полем активної взаємодії трьох компонентів: здобувача освіти, педагога й середовища. В свою чергу, освітнє середовище – це оточення учасників освітнього процесу в просторі

освіти, що включає педагогічні умови, ситуації, систему відносин між особами, об'єднаними спільністю педагогічною й навчальною діяльністю. Це дає підстави стверджувати, що поняття «середовище» має безпосередню суб'єктивну обумовленість: середовище обов'язково задається стосовно кого-небудь – здобувача освіти як суб'єкта освітнього процесу. Інакше кажучи, поняття «простір» ширше поняття «середовище», але коли простір досліджується з огляду на заподіяний ним вплив, він стає тотожним середовищу.

Педагогіка вищої школи приділяє велику увагу розробці нових організаційних підходів до формування освітнього середовища. Науковою розробкою феномена займалися вітчизняні і закордонні вчені. Більшість з них під терміном «освітнє середовище» розуміє систему впливів і умов формування особистості по заданому зразку, а також можливостей для її розвитку в соціальному й просторово-предметному оточенні. В основному освітнє середовище описують як взаємозалежні процеси взаємодії й взаєморозуміння суб'єктів освіти, їх самореалізації з урахуванням можливостей особистості. Найчастіше освітнє середовище пов'язують із функціонуванням конкретного закладу освіти.

У педагогічній літературі термін «освітнє середовище» зазвичай використовують для визначення того, із чим безпосередньо або опосередковано зіштовхується особистість. Відповідно до цього, можна стверджувати, що освітнє середовище – це багаторівнева система умов (соціально-педагогічних, психолого-дидактичних, організаційно-педагогічних) та оптимальних параметрів, що забезпечують освітню діяльність в цільовому, змістовному, процесуальному, результативному та ресурсному аспектах.

Історично інтерес до феномена «освітнє середовище» пов'язаний з розвитком концепції особистісно орієнтованого освіти, у створенні якої

велике значення мають дослідження Д. Дьюї та К. Рождерса. Так, на переконання Д. Дьюї, школа, як штучно створене освітнє середовище, повинна бути максимально наближена до природнього соціального середовища й життя людини. Сьогодні освітнє середовище можна представити як сукупність факторів, компонентів і параметрів функціонування діючих у суспільстві інститутів освіти. З позиції найбільш загального підходу до освітнього середовища воно трактується як об'єкт діяльності, пов'язаний із цілепокладанням в освіті та змісті педагогічного процесу в контексті його соціально значимої культурної спрямованості. Освітнє середовище розглядається як частина соціального середовища особистості, що володіє освітнім потенціалом і взаємодія з яким здобувача освіти здійснює на його особистість освітній вплив.

У більшості сучасних досліджень освітнє середовище розглядається з позиції взаємодії особистості з навколишнім середовищем, що представлено сукупністю різних умов, і може трактуватися в такий спосіб:

–сукупність соціальних, культурних, а також спеціально організованих психолого-педагогічних умов, у результаті взаємодії яких з індивідом відбувається становлення його особистості;

–педагогічно організована система умов, впливів і можливостей для задоволення ієрархічного комплексу потреб особистості й трансформації цих потреб у життєві цінності, що забезпечує активну позицію здобувачів освіти в освітньому процесі, обумовлює їхній особистісний розвиток і саморозвиток;

–система впливів і умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що існують в її соціальному й просторово-предметному оточенні;

–система впливів і умов, які створюють можливості для розкриття інтересів і здатностей, творчого потенціалу, забезпечують задоволення

потреб здобувачів освіти та використання освітніх технологій відповідно до вікових особливостей.

Кожне освітнє середовище має якісні характеристики, що детерміновані певними факторами, й має багаторівневу структуру з вертикальними взаємозв'язками між рівнями. Якість освітнього середовища прямо пов'язана з оцінкою якості освіти, оскільки якісні характеристики освітнього середовища корелюють із результатом його впливу на учасників освітнього процесу.

Вивчення думок вітчизняних та зарубіжних дослідників проблематики освітнього середовища дозволяє визначити, що до основних *характеристик* освітнього середовища, як правило, відносяться:

–цілеспрямованість, що визначається як організація особливих психолого-педагогічних умов, у результаті взаємодії яких з індивідом відбувається становлення особистості;

–відкритість, під якою розуміється: можливість самостійного розвитку суб'єктів освіти при спільності методологічних підходів; участь в освітньому процесі суб'єктів соціального, культурного, економічного й інших середовищ; можливість реалізації індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіти, заснованих на відповідальному й усвідомленому виборі та здатності до самоорганізації, самовиховання й самоосвіти; входження не тільки в загальноукраїнське освітнє середовище, але й взаємодія з європейською й світовою сферами освіти;

–адаптивність, що трактується як можливість здійснювати коригувальні дії для збереження ефективності досягнення поставленої мети у випадку зміни вимог до результатів освітньої діяльності (зміна соціально-економічної ситуації в регіоні й країні, чинного законодавства тощо);

–насиченість, що передбачає розгляд освітнього середовища як навчального, розвивального, виховуючого, інформативного, екологічного,

естетичного, діалогового, гуманного тощо;

–структурованість, що характеризується взаємодією різних суб'єктів, компонентів освітнього процесу, в результаті чого між ними починають вибудовуватися певні зв'язки;

–інтегративність, що визначає взаємозв'язок суб'єктів освітнього процесу (педагогів, здобувачів освіти, соціальних партнерів й інших осіб), різних умов (просторово-тимчасових, психолого-педагогічних, соціально-педагогічних, соціокультурних, дидактичних та ін.). Взаємозв'язок цих складових забезпечує цілісність і ефективність процесу розвитку особистості;

–варіативність, що передбачає можливість зміни освітнього середовища, пошук і визначення оптимальних комбінацій різних умов для забезпечення повноцінного розвитку особистості здобувачів освіти та реалізації їх здібностей і можливостей.

Аналіз наукових джерел дозволяє зафіксувати крім освітнього середовища й інші більш-менш близькі види середовищ: соціокультурне, соціально-економічне, сімейне, естетичне, інформаційно-предметне й ін.

Найбільш широким поняттям є соціокультурне середовище, що розуміється як складна структура суспільних, матеріальних і духовних умов, в яких реалізується діяльність людини й відбувається розвиток її особистості. Структура соціокультурного середовища містить у собі кілька взаємозалежних ієрархічних рівнів: глобальний, регіональний, інституціональний, локальний. Локальний рівень являє собою безпосереднє оточення індивіда. Таким чином, освітнє середовище можна визначити як підсистему соціокультурного середовища інституціонального рівня. У свою чергу, поняття «освітнє середовище» виступає як родове для понять «студентське середовище», «сімейне середовище» й інших освітніх середовищ, що визначають як локальні.

Враховуючи складну структуру процесу освіти, що включає в себе процеси навчання, виховання, розвитку та здобуття досвіду, можна охарактеризувати елементний склад освітнього середовища як системи, до складу якої входять навчальне, виховне, розвиваюче та трудове середовища.

Навчальне середовище не виникає стихійно, а завжди є спеціально організованим, і являє собою комплекс взаємозалежних матеріальних, комунікаційних і соціальних умов, що забезпечують процеси викладання й учіння. Передбачається присутність здобувача освіти в середовищі, його взаємодія з оточенням, в процесі якого він виступає як суб'єкт своєї діяльності і яке проводить до формування в нього певних знань, умінь, досвіду діяльності, загальнолюдських та й професійно-особистісних якостей.

Характеризуючи педагогічний потенціал виховного середовища, можна твердити, що його вплив на виховання й професійне становлення особистості є більш ефективним, ніж безпосередні виховні впливи, тому що дозволяє уникати прямого тиску на особистість. Виховне середовище виявляє сильний і багатогранний вплив на поведінку особистості не тільки на свідомому, але й на підсвідомому рівні й тому часто не зустрічає опору з боку вихованців.

Розвиваюче середовище містить різноманітні можливості для формування особистості як зрілого суб'єкта. Стаючи суб'єктом розвиваючого середовища закладу освіти, особистість може зайняти різні позиції: адаптуватися в середовищі та зберігати себе як частину середовища; збагачуватися, використовуючи різноманітні можливості середовища, і збагачувати середовище.

Проектування освітнього середовища дозволяє логічно вибудувати систему дій, побачити й сформулювати актуальні потреби, задовольнити їх, а також виявити та запобігти проблемам у сфері освіти. Завдяки проектуванню освітнє середовище перетворюється в єдину несуперечливу систему, якою можна управляти.

Аналіз думок багатьох науковців дозволяє логіку педагогічного проєктування освітнього середовища представити в такій послідовності:

1) аналіз ситуації, виявлення протиріч, визначення проблем, що необхідно розв'язати, діагностика, вибір ідей, їх узгодження;

2) формулювання ідей, формування системи ціннісних настанов для розробки проєкту, створення ескізу проєкту, висування гіпотез, визначення цілей проєктування в конкретних критеріях, прогнозування, розробка й оцінка варіантів вирішення, вибір найбільш ефективних методів проєктування, тобто формулювання концепції проєкту;

3) розробка узагальненого плану дій, тобто стратегічної програми керування реалізацією проєкту;

4) конкретизація завдань, які необхідно вирішити, визначення й обґрунтування умов і засобів досягнення цілей, розробка тактики дій і системи взаємодій для реалізації проєкту, тобто планування практичної реалізації проєкту;

5) реалізація проєкту, організація безперервного зворотного зв'язку, оцінка процесу, доробка, коректування;

6) оцінка, аналіз і узагальнення результатів, визначення напрямків подальшої діяльності;

7) оформлення процесу й результатів проєктування в конкретних продуктах педагогічної діяльності, документах проєкту (публікації, повідомлення, доповіді, захисти й ін.);

8) експертний аналіз ходу й результатів проєктування.

Таким чином, педагоги знаходять можливість компетентно прогнозувати освітній процес, ефективно контролювати процес навчання й виховання, оптимізувати професійну взаємодію. Відповідно, спроектоване освітнє середовище є основним чинником ефективної освіти.

Основними компонентами освітнього середовища сучасного закладу освіти, як правило, є:

- соціальний статус закладу освіти (його місія, цілі, світоглядні основи, базова освітня концепція й стратегія освітньої діяльності);
- обсяг, структура й спрямованість змісту освіти, обумовлені вимогами відповідних стандартів, регіональними й іншими вимогами;
- взаємозв'язок традиційних і новітніх інформаційних і педагогічних технологій у процесі навчання;
- якість освітнього процесу, що обумовлена загальною культурою, професійною майстерністю й масштабом особистості педагогів;
- взаємозв'язок навчальної, виховної й науково-дослідної роботи педагогічного складу та здобувачів освіти;
- навчально-матеріальна база закладу освіти, умови життєдіяльності здобувачів освіти.

Розробка концепції змісту освіти для закладу будь-якого типу починається з вивчення його філософського, загальнонаукового, соціокультурного контекстів.

Методологічний аналіз проблем проектування в сфері освіти дозволяє виявити 4 його рівні: 1) філософський; 2) загальнонауковий; 3) конкретно-науковий; 4) науково-методичний.

На філософському рівні проектування акцент робиться на конкретизації філософських положень, що стосуються розвитку освітнього середовища, стосовно до процесів здійснення інноваційних зрушень під впливом суспільної практики. Із цих позицій процес підготовки здобувачів освіти виявляється придатним до природно-еволюційного й штучно регульованого розвитку.

На загальнонауковому рівні проектування засновано на використанні в проєктній діяльності принципів системного, синергетичного, діяльнісного й

аксіологічного підходів, а також інноваційних процесів в освіті. Застосування системного підходу при проектуванні освітнього середовища дозволяє оптимізувати це середовище, максимально використовувати сильні сторони й взаємно компенсувати недоліки всіх його компонентів. Інтеграція елементів середовища виключає втрати на виконання різними елементами дублюючих функцій, у результаті чого ефективність освітнього середовища буде значно вище сумарної ефективності всіх її компонентів. Синергетичний підхід до проектування освітнього середовища допомагає освітньому співтовариству усвідомити нелінійність, багатофакторність і ймовірність реальної освітньої діяльності, дозволяє наочно проілюструвати єдність у різноманітті й різноманіття в єдності. Діяльнісний підхід у проектуванні освітнього середовища орієнтує не тільки на засвоєння знань, але й на способи цього засвоєння, на зразки й способи мислення й діяльності, на розвиток пізнавальних сил і творчого потенціалу здобувача освіти. Цей підхід протистоїть вербальним методам і формам догматичної передачі готової інформації, монологічності й знеособленості вербального викладання, пасивності навчання здобувачів освіти, нарешті, непотрібності самих знань, умінь і навичок, що не реалізуються в діяльності. Аксіологічний (ціннісний) підхід у проектуванні освітнього середовища виступає своєрідним мостом між теорією й практикою, тобто виконує роль механізму зв'язку між практичним і абстрактно-теоретичним рівнями пізнання й ставлення до навколишнього світу (суспільства, природи, культури, самого себе). Аксіологічний підхід у педагогіці означає визнання й реалізацію в суспільстві цінностей людського життя, виховання й навчання, педагогічної діяльності, освіти в цілому. Так, значущу цінність являє собою ідея гармонійно розвиненої особистості, пов'язана з ідеєю справедливого суспільства, яке здатне забезпечити кожній людині умови для максимальної реалізації її можливостей.

На конкретно-науковому рівні проектування змісту освіти надається його наукова характеристика, основу якого становлять загальні та конкретні принципи проєктної діяльності. До перших належать принципи соціальної цінності освітнього середовища (задоволення потреб соціуму, соціальний захист здобувачів освіти, зростання освітнього потенціалу населення), його педагогічної ефективності (збереження здоров'я здобувачів освіти, підвищення рівня їх вихованості, освітньої підготовки тощо) і економічної доцільності (для учасників процесу підготовки і їх оточення). До складу другої групи входять конкретні принципи проектування: соціально-культурної наступності (відповідність моральним, естетичним цінностям, традиціям регіону); достатності (наявність ресурсів для здійснення освітньої діяльності); варіативності (можливість вибору освітніх маршрутів).

На науково-методичному рівні проектування найчастіше розглядаються конкретні зміни у змісті освіти, методиці, технології, формах, засобах навчання й виховання, організації навчально-виховного процесу, що управляє системи, методичної (науково-методичної) роботи тощо.

Вивчення думок провідних науковців, які досліджували проблему проектування освітнього середовища, та урахування загальних принципів педагогічного проектування дозволяють виокремити принципи, що доцільно враховувати при проектуванні освітнього середовища. Коротко схарактеризуємо їх.

Принцип прогностичної спрямованості проектування. Він передбачає, що кожен учасник освітнього процесу і, в першу чергу, розроблювач основних професійних освітніх програм, повинен передбачити результати своєї діяльності, що виражаються в змінах особистості здобувача освіти, його стосунків з навколишнім світом. Як правило, прогноз базується на аналізі даних, що отримані в ході аналізу сучасних вимог до підготовки фахівців, а також діагностики навченості, підготовленості, вихованості, соціалізованості

здобувачів освіти в процесі навчальної та позанавчальної діяльності. Цей принцип передбачає: визначення мети освітньої програми, уявлення про ті зміни, що повинні відбутися в результаті її освоєння; при створенні освітньої програми необхідність спиратися на вже досягнутий освітній результат; орієнтування на найближчі, а також на середні та віддалені перспективи освітньої діяльності здобувачів освіти.

Принцип розвиваючого впливу освітнього середовища на здобувачів освіти. При проектуванні освітнього середовища неможливо передбачити все різноманіття життєвих ситуацій, тому створювані освітні програми повинні бути гнучкими, динамічними, що дозволяють у процесі реалізації здійснювати їхню зміну, перебудову, ускладнення або спрощення. Жорстко побудовані програми майже завжди ведуть до насильства над учасниками освітнього процесу. Реалізуючи цей принцип, необхідно враховувати таке: кожен здобувач освіти має особливості розвитку, що повинні знайти відбиття при проектуванні шляхом передбачення можливості побудови індивідуальних освітніх маршрутів; розроблювана освітня програма повинна бути такою, щоб окремі її компоненти легко замінялися, корегувалися; доцільно мати варіативну частину освітньої програми або створювати декілька її варіантів відповідно до змін у вимогах що ставляться до здобувачів освіти замовниками та роботодавцями.

Принцип мотивації проектувальної діяльності. Він передбачає формування позитивного, зацікавленого ставлення учасників освітнього процесу до розробки й здійснення проєктів, що має прояв у добровільній і активній участі в цій діяльності. Цей принцип вимагає: роз'яснення необхідності та доцільності розробки індивідуальних освітніх маршрутів (траєкторій), спираючись на переконливі аргументи, думки авторитетних вчених, які мають такий досвід; включати освітнє співтовариство у колективне обговорення достоїнств, проблем, труднощів проектування й

шляхів їх подолання; залучення учасників педагогічного процесу до розробки методичного забезпечення проєктувальної діяльності; урахування інтересів, потреб й можливостей усіх учасників педагогічного процесу при розробці освітньої програми; забезпечення добровільності участі представників освітнього співтовариства в проєктуванні індивідуальних освітніх маршрутів (траєкторій), не допускаючи нав'язування вимог; здійснення контролю проєктування, заохочення ініціативи учасників педагогічного процесу в створенні й реалізації освітніх програм.

Принцип активної позиції здобувачів освіти. Проєкт індивідуального освітнього маршруту (траєкторії) здобувача освіти стає реальним, якщо він сам є активним учасником проєктувальної діяльності на всіх її етапах. При цьому необхідно забезпечити відповідний психолого-педагогічний супровід його проєктувальної діяльності. Реалізуючи цей принцип, розробники індивідуальних освітніх маршрутів (траєкторій) повинні: створити умови для здійснення здобувачами освіти самодіагностики, самоаналізу досягнень, можливостей, проблем і труднощів; здійснити цілепокладання за участю здобувача освіти, навчити його визначати свої життєві й професійні плани, надати йому можливість самостійно скласти варіант освітнього маршруту (траєкторії), обґрунтувати й захистити його, тим самим підтверджуючи доцільність проєктування.

Принцип безперервності й циклічності освітнього середовища доцільно здійснювати протягом усього періоду навчання, створюючи стратегічні проєкти (на рік, два й більш), тактичні (на місяць, півріччя) і оперативні (на день, тиждень). Щоб реалізувати стратегічний проєкт, необхідно вибудувати серію проміжних проєктів, при цьому здобувач освіти проходить ті самі етапи, робить щоразу подібні дії. Це дозволяє забезпечити певну циклічність у проєктуванні освітнього середовища.

Принцип комплексного підходу до проєктування освітнього середовища й організації функціонування педагогічних систем і процесів полягає в урахуванні в процесі проєктування різних аспектів діяльності, а також в урахуванні різних зовнішніх компонентів (факторів, умов, сил і суб'єктів, що впливають на витрату ресурсів, ризику, ефективність і загальну ситуацію в сфері освіти). Комплексний підхід дуже близький до системного. При його реалізації також потрібно здійснити взаємозв'язок і взаємодію всіх компонентів педагогічної системи і освітнього процесу, виділити провідні ланки, системоутворюючі зв'язки.

Слід зазначити, що комплекс завжди менш повний, характеризується більш твердими зв'язками між компонентами й меншою їхньою автономією, ніж система. Комплексний підхід до проєктування освітнього середовища виражається у встановленні зв'язків і залежностей між навчальною й позанавчальною діяльністю, між усіма аспектами навчально-виховної діяльності, в усуненні можливих протиріч, у доданні всьому процесу підготовки здобувачів освіти єдиної цільової спрямованості.

Принцип багатомірності проєктування освітнього середовища дозволяє розглядати ті самі процеси в різних площинах і з різних точок зору. Багатомірність професійної підготовки пов'язується з формуванням світогляду здобувача освіти для його реалізації в різних сферах: емоційній, інтелектуальній, вольовій. Він відбиває орієнтованість здобувача освіти на види діяльності: перетворюючу, інноваційну й прогностичну. При цьому важливо спиратися й на узагальнену модель професійного становлення здобувача освіти, а також на неповторну індивідуальність особистості з певними пізнавальними здібностями. Реалізація принципу багатомірності припускає: методичний супровід модульної організації навчальної діяльності; визначення закономірностей функціонування професійної підготовки для формування багатомірних компетентностей здобувачів

освіти; побудову професійно орієнтованих технологій, спрямованих на освоєння здобувачами освіти способів синтезованого вирішення різних завдань у модельованій і реальній професійній діяльності; змістовне забезпечення результативності навчально-пізнавальної діяльності в процесі творчого вирішення професійно орієнтованих завдань; розробку критеріїв готовності до професійної діяльності й адекватних методів діагностики.

Як показав аналіз практики проектування освітнього середовища, проектування на всіх рівнях складається із принципів і діяльності з керування розвитком системи освіти (освітня політика, програми розвитку, нормативні акти і т. ін.), а також часткових потенціалів: інтелектуального (освітній рівень населення); професійно-педагогічного (професійний склад педагогічних кадрів); науково-педагогічного (стан педагогічної науки й пов'язаних з нею наук і процесів).

Таким чином можна констатувати, що проектування освітнього середовища – це організована система діяльності зі здійснення комплексних досліджень і проектних розробок, що забезпечують розвиток і саморозвиток освіти як форми суспільної практики, яка дозволяє задовольняти потреби людини й суспільства в освіті, а також потреби самих освітніх систем.

Висновки. 1. У педагогічній літературі поняття «освітнє середовище» трактується як багаторівнева система умов (соціально-педагогічних, психолого-дидактичних, організаційно-педагогічних) та оптимальних параметрів, що забезпечують освітню діяльність в цільовому, змістовному, процесуальному, результативному та ресурсному аспектах.

2. Проектування освітнього середовища – це організована система діяльності зі здійснення комплексних досліджень і проектних розробок, що забезпечують розвиток і саморозвиток освіти як форми суспільної практики, яка дозволяє задовольняти потреби людини й суспільства в освіті, а також потреби самих освітніх систем.

3. Вивчення думок вітчизняних та зарубіжних дослідників проблематики освітнього середовищі дозволяє визначити, що до основних характеристик освітнього середовища відносяться: цілеспрямованість, відкритість, адаптивність, насиченість, структурованість, інтегративність, варіативність.

4. Проектування освітнього середовища засновано на використанні в проєктній діяльності принципів системного, синергетичного, діяльнісного й аксіологічного підходів, а також інноваційних процесів в освіті.

5. При проектуванні освітнього середовища доцільно спиратися на принципи: прогностичної спрямованості; розвиваючого впливу; мотивації проєктувальної діяльності; активної позиції здобувачів освіти; безперервності й циклічності освітнього середовища; комплексного підходу до проектування; багатомірності.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у виявленні та теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов навчання студентів педагогічних спеціальностей проектуванню дуального освітнього середовища.

Список використаних джерел

1. Ахновська І. Теоретичні засади формування освітнього середовища в контексті економіки знань, *Економіка і організація управління*, 2018, № 4(32), С. 26-34, DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2018.4.3> .

2. Bratko M. Methodology of the environmental approach in higher education, *International Journal of Social and Educational Innovation (IJSEIro)*, 2015, Vol. 2, Iss. 4, Pp. 69-78.

3. Chen C. J. Theoretical Bases for Using Virtual Reality in Education, *Themes in Science and Technology Education, Special Issue*, No. 2 (1), Pp. 71-90, URL: <https://earthlab.uoi.gr/ojs/theste/index.php/theste/article/view/23> .

4. Петренко О. Дефініція і сутнісне наповнення поняття «освітнє середовище» у контексті сучасної освітньої парадигми, *Інноватика у вихованні*, 2018, Вип. 7, Т. 1, С. 6-16.

5. Починкова М. Інноваційно-освітнє середовище в системі формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи, *Науковий вісник Донбасу*, 2019, № 1-2 (39-40), DOI: <https://doi.org/10.12958/2310-2187.2019.1-2.12>

6. Беляєва Н., Зацерковна О., Ребрина М. Проектування безпечного освітнього середовища в умовах реформування нової української школи, *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*, 2023, № 30, С. 288-292, DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.08.2023.046> .

7. Брюханова Н. Основи педагогічного проектування в інженерно-педагогічній освіті: монографія, Харків: НТМТ, 2010, 438 с.

8. Колосок А., Буднік С. Теоретичні аспекти соціально-педагогічного проектування, *Ввічливість. Humanitas*, 2022, № 5, С. 27-34, DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.4> .

9. Тонне О. Принципи проектування інклюзивного освітнього середовища, *«Colloquium-journal». Pedagogical sciences*, 2024, № 8 (201), С. 29-31, DOI: <https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-8201-29-31> .

10. Трубачева С., Мушка О. Традиції та інновації у проектуванні освітнього середовища сучасної гімназії, *Український педагогічний журнал*, 2021, № 4, С. 142-148, DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-4-142-148> .

11. Balyk N., Shmyger G., Vasylenko Ya., Oleksiuk V. Design of educational environment for teachers' professional training, *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*, 2020, Vol. 10, Iss. 2, DOI:10.32919/uesit.2022.02.02.

12. Lavrentieva O., Horbatiuk R., Skripnik L., Kuchma O., Penia V. and Pahuta M. Theoretical and methodological bases of designing the educational institution

information and consulting environment, *Journal of Physics Conference Series*, 2021, 1840(1):012060, Pp. 1-17, DOI: <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1840/1/012060> .

13. Musurmonov R., Musurmonova M. Theoretical basis of designing a modern educational environment, *JournalNX – A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 2021, Pp. 589-592. URL: <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3000>

14. Філіпчук К. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості педагогічного працівника і здобувача освіти, *Формування сучасного освітнього середовища: теорія і практика. Матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції*, 2020, С. 26-31.

15. Цюняк О. Інноваційне освітнє середовище як чинник професійного становлення майбутніх магістрів початкової освіти, *Інноваційна педагогіка*, 2019, Вип. 14, Т. 1, С. 175–178.

16. Burgstahler, S. (Ed.) *Creating an Inclusive Learning Opportunities in Higher Education: A Universal Design Toolkit*, Cambridge, MA: Harvard Education Press, 2020, URL: <https://www.washington.edu/doit/universal-design-education-principles-and-applications> .